

Л. М. Івашова, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та митного адміністрування Університету митної справи та фінансів

Н. І. Шевченко, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та митного адміністрування Університету митної справи та фінансів

Н. Л. Виноградова, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та митного адміністрування Університету митної справи та фінансів

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОТИДІЇ ТІНЬОВОМУ СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

У роботі узагальнено традиційні наукові концепції формування та реалізації антикорупційної політики та моделі протидії економічним злочинам. Визначено тенденції та базові закономірності розвитку тіньового сектору економіки та його вплив на формування корупції в Україні. Означено основні етапи формування та розвитку антикорупційної політики в незалежній Україні. Систематизовано й узгоджено принципи детінізації економіки й принципи реалізації державної антикорупційної політики в контексті дегібридації влади. Означено особливості формування й функціонування інституцій з детінізації економіки, а також антикорупційних інституцій у сучасній Україні.

Авторами проаналізовано сучасний стан тінізації економіки та його вплив на фінансові, безпекові й соціально-економічні показники розвитку країни. Розкрито соціально-економічні чинники корупції та роль корупційних механізмів на гібридизацію влади. Здійснено оцінку ефективності формування та реалізації антикорупційної політики в Україні на основі гармонізації антикорупційного законодавства України з нормами міжнародного права, інституційного забезпечення антикорупційної політики в Україні та аналізу взаємобумовленості подолання корупції на тлі соціально-економічного зростання.

Окреслено пріоритетні напрями вдосконалення механізмів детінізації економіки та реалізації антикорупційної політики в Україні на основі дослідження міжнародного досвіду детінізації економіки та запобігання корупції відповідно до європейського вектору розвитку України. Надано практичні рекомендації для підвищення ефективності державних програмних заходів протидії тіньовим оборудкам та подолання корупції в Україні на основі удосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення.

Ключові слова: корупція, тіньова економіка, протидія корупції, національна антикорупційна політика, гармонізація антикорупційного законодавства, антикорупційна стратегія, наслідки тінізації економіки, напрями детінізації економіки.

L. M. Ivashova, N. I. Shevchenko, N. L. Vinogradova. Features of anti-corruption policy implementation and fighting the shadow sector of the economy in the light of Ukraine's European integration aspirations

The work summarizes the traditional scientific concepts of formation and implementation of anti-corruption policy and models of combating economic crimes. The trends and basic laws of the development of the shadow sector of the economy and its influence on the formation of corruption in Ukraine are determined. The main stages of formation and development of anti-corruption policy in independent Ukraine are identified. The principles of detinization of the economy and the principles of implementation of the state anti-corruption policy in the context of the dehybridization of power have been systematized and agreed upon. The peculiarities of the formation and functioning of institutions for the detinization of the economy, as well as anti-corruption institutions in modern Ukraine, are identified.

The authors analyzed the current state of shadowing of the economy and its impact on the financial, security, and socio-economic indicators of the country's development. The socio-economic factors of corruption and the role of corruption mechanisms in the hybridization of power are revealed. An evaluation of the effectiveness of the formation and implementation of anti-corruption policy in Ukraine was carried out based on the harmonization of anti-corruption legislation of Ukraine with the norms of international law, institutional support of anti-corruption policy in Ukraine and analysis of the interdependence of overcoming corruption against the background of socio-economic growth.

The priority directions for improving the mechanisms of detinization of the economy and implementation of anti-corruption policy in Ukraine are outlined on the basis of the study of international experience of detinization of the economy and prevention

of corruption in accordance with the European vector of Ukraine's development. Practical recommendations are provided for increasing the effectiveness of state program measures to combat shadow organizations and to overcome corruption in Ukraine based on the improvement of regulatory and institutional support.

Key words: corruption, shadow economy, anti-corruption, national anti-corruption policy, harmonization of anti-corruption legislation, anti-corruption strategy, consequences of shadowing of the economy, directions of de-shadowing of the economy.

Постановка проблеми. Тіньова економіка та корупція в сучасному світі – це суспільне зло, що негативно впливає фактично на всі сторони суспільного життя: на діяльність інституцій державного управління, на забезпечення національної безпеки, на розвиток соціально-економічних показників; на становлення реальної демократії й зростання добробуту населення. А корумпованість діяльності окремих посадових осіб органів публічної влади, що мають всі ознаки «гібридизації», руйнує діяльність державних інститутів, правову і соціальну основу суспільства, підриває довіру суспільства до цієї влади.

Зважаючи на курс України до ЄС, а також із метою виконання взятих Україною зобов'язань перед Радою Європи існує нагальна потреба побудови дієвих механізм запобігання та протидії тіньовим оборудкам та корупції. Це вимагає втілення в життя зарубіжного досвіду боротьби з цими українськими негативними соціальними явищами, передусім політичних, правових, інституційних, моніторингових, контрольних, інформаційних, аналітичних механізмів подолання «тіні» та корупції, що успішно діють в інших країнах.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питання впровадження антикорупційної реформи та реалізації антикорупційної політики в Україні досить тривалий час перебувають у центрі уваги вітчизняних науковців. Зокрема, у своїх роботах цьому питанню приділяли увагу такі дослідники, як А. Антонов, Л. Антонова, Н. Ахтирська, В. Беглиця, М. Братковський, О. Васильєва, І. Гаєвський, В. Дем'янчук, В. Журавський, С. Задорожний, В. Ємельянов, С. Івасенко, Л. Івашова, В. Ковальов, М. Мельник, В. Нонік, С. Невмержицький, В. Побережний, Д. Плеханов, В. Соловійов, С. Серьогін, В. Трепак, Т. Фесенко, Г. Яковенко та інші. Основні аспекти виникнення, розвитку та подолання тіньової економіки та її наслідків для національної економіки висвітлено у роботах В. Антипова, О. Барановського, З. Варналія, А. Крисоватого, О. Манзюк, В. Мунтіяна, А. Пасхавера, Д. Полотенко, В. Поповича та інші. Проте є лише вузьке коло науковців, зокрема В. Степанюк, В. Предборський, П. Пірнікоза, які досліджують системно явища корупції та тіньової економіки й розглядають їх у певній взаємозалежності. Вважаємо, що наразі необхідно розглядати ці суспільні явища у контексті удосконалення політичного, правового, інституційного моніторингового, контрольного, аналітичного, інформаційного механізмів реалізації антикорупційної політики держави та подолання тіньової економіки.

Метою дослідження є обґрунтування науково-прикладних рекомендацій щодо розвитку правового, інституційного та безпекового механізмів реалізації антикорупційної політики й детінізації економіки в Україні та їх вдосконалення на основі аналізу європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу. Поняття «корупція» та «тіньова економіка» мають достатньо глибокі корені, що тісно переплітаються й підживлюють одне одного. Так, кошти отримані неправомірним шляхом від прихованої економічної діяльності частково витрачаються на підкуп чиновників, а ті у свою чергу «кришують» розвиток прихованого від державного податкового, митного, безпекового регулювання й контролю бізнесу. Наразі важко сказати, що виникло першим тіньові оборудки чи корупція? На наш погляд це таке ж недосяжне для вирішення наукове питання як і те «...що було першим куриця чи яйце?». Але те що ці явища взаємопов'язані – безперечно. Тому наразі більш важливим є пошук не стільки першопричини, як науково виважених методів та підходів для подолання цих суспільно небезпечних явищ. Не дарма термін «корупція», що має латинське походження, в енциклопедичних словниках [1, 2] тлумачать як «псування» і «розбещування», «підкуп», що підкреслює перш за все глибинну сутність корупції як соціального явища. Символічним у цьому розумінні також є і те, що тлумаченню терміна «корупція» у багатьох словниках і енциклопедіях передую визначення іншого терміна латинського походження – «корозія», що перекладається як «роз'їдання» й «руйнування» [3]. Це посилює негативне розуміння корупції та свідчить про розбещення владою окремих посадових осіб владних структур і руйнацію системи державної влади.

І тут ми не погоджуємося з визначенням В. Ноніка [4], що корупція – це соціальне явище, яке має соціальну обумовленість, соціальні закономірності розвитку та здійснює негативний вплив на соціальні процеси. Більш коректним вважаємо вислів О. Дручека, який наголошує, що «...на сучасному етапі розвитку української державності корупція набуває ознак всепоглинаючого суспільного феномену, агресивного і непередбачуваного за характером. Це явище спотворює усі сфери суспільного життя: економіку, політику, управління. Корупційні прояви становлять реальну загрозу існуванню конституційно заявлених параметрів української держави – демократичних, соціальних, правових» [5, с. 276]. Адже, паразитуючи на суспільстві та будучи породженням суспільних відносин, корупція пронизує різні не лише соціальні сфери суспільства, вона по-різному деформує й інші суспільні відносини: управлінські, економічні, фінансові, правові. Саме корупція, яка є «чумою ХХІ століття» сприяє зрощуванню бізнесу та влади, що призводить до «гібридизації влади» [6, с. 235] та посилення «автономної

тіньової влади» [7, с.12], що є справжньою загрозою для суспільства на всіх рівнях його функціонування: державно-управлінському, колективному, особистісному.

Вважаємо, що базисом корупційних діянь є масштабна «тіньова економіка», в надрах якої формується фінансове підґрунтя хабарництва. При цьому чим вагомішим є сектор тіньових оборудок, який формується в межах «елітної економіки», тим вища ймовірність масштабного підкупу чиновників більш високого рівня внаслідок чого поглиблюється вплив гібридної влади на всі політичні та економічні процеси, тим вища ймовірність створення в країні держави «держави осідлого (стаціонарного) бандита» (за теорією М. Ослона). На думку В. Предборського у сучасних реаліях за 30 років незалежності в Україні сформовано найбільш «... жорстку корупційногенну вихідну модель «осідлого бандита» – модель автономного (від офіційної влади, від суспільства) бандита – конкістадора, що здійснює соціально-економічну інвазію в політичні структури, владу, бізнес, ЗМІ, суспільство задля масштабного перманентного макроперерозподілу ресурсів влади, бізнесу, інвестицій на свою користь». [7, с.14].

Взаємозалежність та взаємовплив корупції та тіньової економіки досить вдало висвітлено у роботі П. Пірнкози де визначено п'ять основних ознак їх взаємодії, що мають «...негативні наслідки та сприяють збільшенню обсягів тіньової економіки в країні, а саме: 1) надані чиновнику в якості хабара кошти уже самі по собі є тіньовими; 2) деформуються конкурентні механізми ринку, бо виграють ті, які завдяки хабару отримали переваги, а ті що програли часто переходять в «тінь»; 3) багато тіньових схем є досить відомими, проте завдяки корумпованій складовій так і залишаються нерозкритими; 4) зменшується кількість ефективних приватних власників, які отримують свої прибутки завдяки тіньовим та корупційним схемам; 5) відмивання бюджетних коштів при державних закупівлях за допомогою корупційних схем» [8]. До цього переліку варто додати: «кришування» тіньових схем у сфері ЗЕД посадовими особами за щедру винагороду та використання переваг службового становища, а також формування монопольних переваг та преференційних зон впливу окремими представниками елітної економіки завдяки розгалуженим корупційним зв'язкам та впливам на всіх рівнях державного управління.

Про те, що і тіньова економіка і корупція стали невід'ємними синонімами розвитку державності в Україні свідчать результати експертних досліджень вітчизняних і міжнародних урядових та громадських аналітичних центрів та організацій.

Так, за даними Кельнського інституту економіки глобально тіньова економіка має різний рівень поширення, а саме у США частку «тіні» у формуванні національного ВВП у 2021 році на рівні 7,4 %, у Швейцарії – 8,2 %, Канаді – 12,8 %, Франції – 12,9 %, Німеччині – 14,3 %, Італії – 23,4 %, Польщі – 26,6 %, Туреччині – 30,4 %, Болгарії – 34,2 %. [9]. В Україні, відповідно до аналітичної записки Міністерства економіки України «Загальні тенденції тіньової економіки у 2021 р.», рівень тіньової економіки у 2021 році становив 32 % 1 від обсягу офіційного ВВП, що на 2 в. п. більше за показник 2020 року [10]. Однією з головних причин такого стану як вважають дослідники є корупція.

Так, європейський аудитор Юхан Партс вважає, що в Європейському союзі немає країн, масштаби корупції в яких були б такими ж, як в Україні. В інтерв'ю «Інтерфакс-Україна» він сказав, що «...ситуацію в Україні не порівняти з будь-якими країнами ЄС ... саме велика корупція є причиною так званої ситуації «захоплення держави» – це означає, що олігархи, або група людей використовують своє становище і різні інструменти – засоби масової інформації, політику, управління, державні підприємства – у своїх особистих інтересах» [11]. Тобто високий рівень корупції напряму залежить від гібридизації влади та посилення «автономної тіньової влади», що й призвело до «захоплення держави» представниками елітної економіки, що є головними «диригентами» тіньових схем і оборудок.

Таким чином для подолання тіньової економіки та корупції в Україні необхідно на державному рівні. розробити низку системних заходів та механізмів (політичних, правових, інституційних, моніторингових, контрольних, аналітичних, інформаційних тощо), які б унеможливили ці види економічних злочинів та передбачали б невідворотність покарання за їх скоєння. Перші кроки на цьому шляху вже зроблено.

По-перше, Україна чітко означила наявність політичної волі й бажання подолати ці суспільно небезпечні й ганебні явища, однозначно обравши європейський шлях розвитку та ставши кандидатом в члени ЄС. Це значить, що Україна визнає й має намір якнайшвидше імплементувати міжнародні та європейські правові норми й стандарти, що спрямовані на протидію тіньовим оборудкам та корупції. Про це, зокрема, свідчить ратифікація Україною окремих міжнародних нормативно-правових актів.

Так, першими міжнародними актами у сфері протидії корупції, які підписала та ратифікувала Україна, були Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована 27 січня 1999 року) та Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована 4 листопада 1999 року). Ухвалена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй Конвенція ООН проти корупції 31 жовтня 2003 року, яка була ратифікована в Україні 18 жовтня 2006 р., що на сьогодні є єдиним універсальним юридично обов'язковим інструментом для боротьби з корупцією. Для України Конвенція набрала чинності 1 січня 2010 року, тобто Україна офіційно взяла на себе зобов'язання виконувати положення Конвенції, а фактично Україна почала виконувати взяті на себе зобов'язання у 2014 році шляхом прийняття Антикорупційної стратегії на 2014–2017 роки [12].

Також, як зазначив Голова НАЗК Олександр Новіков, наразі: «боротьба з корупцією є одним із головних напрямів державної політики України та одним із пріоритетів нашої довготривалої співпраці з ОЕСР. Україна активно співпрацює з Антикорупційною мережею і планує тільки посилювати цю співпрацю. Участь у цій ініціативі допомогла нам реформувати антикорупційну законодавчу та інституційну системи відповідно до науково обґрунтованих міжнародних стандартів і найкращих практик» [13].

По-друге, в Україні спостерігається достатньо багато позитивних зрушень у напрямі інституційних та правових заходів спрямованих на детінізацію економіки й подолання корупції: на законодавчому рівні прийнято чисельні нормативно-правові документи, що спрямовані на детінізацію економіки та реалізацію антикорупційної політики держави; прийнято низку антикорупційних органів та контролюючих органів; створено передумови активізації громадянського суспільства у напрямках подолання явищ тінізації економіки та корупції.

Так, за останні 8 років Україна створила ефективну антикорупційну систему до якої входять такі новостворені інституції: Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура та Вищий антикорупційний суд. За словами Наразі антикорупційні органи України працюють як один злагоджений механізм, спільна мета якого – побудова європейської та демократичної України без корупції [13]. До того ж сьогодні Україна не лише ратифікує міжнародні антикорупційні нормативно-правові акти, але й приймає активну участь у роботі міжнародних антикорупційних заходах. Зокрема, голова НАЗК був учасником зустрічі очільників антикорупційних і правоохоронних органів країн-учасниць Антикорупційної мережі Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР/OECD) для країн Східної Європи та Центральної Азії (ACN). Ця зустріч розглядала питання щодо виконання рекомендацій, отриманих в рамках регулярного моніторингу виконання Стамбульського плану дій з боротьби проти корупції. До того ж Україна вже подала запит на приєднання до Робочої групи ОЕСР з питань боротьби з хабарництвом у міжнародних комерційних операціях, що є конкретним кроком на шляху до членства в ОЕСР. Це сприятиме зниженню корупційних ризиків у процесах відновлення України, покращенню бізнес-клімату, визнанню України більш безпечною країною для інвестицій іноземних компаній, які виходять на український ринок. Це лише один з прикладів участі України в міжнародних антикорупційних заходах і організаціях на міжнародному рівні, навіть під час повномасштабного вторгнення на нашу територію ворога та проведення військових дій.

Аналогічні кроки здійснює держава й у напрямі протидії тіньовим оборудкам. Так, питаннями виявлення тіньових оборудок за різними напрямками економічної діяльності, визначення рівня тіньової економіки та пошуку шляхів з її подолання займалися і окремі структурні підрозділи Міністерства економіки України, Державної служби фінансового моніторингу України, Державна аудиторська служба України, Служби безпеки України, Державної податкової служби України, Державної митної служби України тощо. У січні 2021 року задля вирішення проблем пов'язаних з економічною безпекою та подолання тіньової економіки в Україні було створено та функціонує Бюро економічної безпеки України головними цілями якого є захист публічних фінансів держави, детінізація національної економіки, створення рівних конкурентних умов для бізнесу, впровадження внутрішньодержавних (міжвідомчих) та міжнародних алгоритмів взаємодії для забезпечення економічної безпеки держави, інтеграція в європейський економічний простір [14]

Щодо правового забезпечення то варто зазначити, що протягом усіх років незалежності України на законодавчому рівні приймалися й поступово удосконалювалися різні нормативно-правові документи, які врегульовували питання протидії тіньовим оборудкам та корупції. При цьому діяльність законодавчих органів, що спрямована на поліпшення антикорупційного законодавства має спрямовуватися не лише на розробку досконалого законодавства, що відповідатиме міжнародним стандартам у сфері запобігання та протидії корупції, а й на встановлення практичного міжнародного співробітництва, яке сприятиме гармонізації вітчизняної правової системи з положеннями відповідного законодавства міжнародної спільноти. Так, приєднання України з 1 січня 2006 року до Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) дало можливість Україні прийняти участь в оціночній процедурі, у ході якої відображаються та розкриваються обставини, що можуть сприяти виникненню чи поширенню корупції, надаються відповідні рекомендації з їх усунення. В Оціночному звіті GRECO за результатами спільних першого та другого раундів оцінювання, Україні було сформовано низку рекомендацій для реформування законодавства та приведення його у відповідність з міжнародними стандартами у сфері запобігання та протидії корупції. Однак, загострення політичної та економічної кризи стало перешкодою для здійснення необхідних змін. На цьому тлі цілком зрозуміло те, що Україна, вживаючи тих чи інших заходів щодо кожної з рекомендацій GRECO, наразі спромоглася реалізувати лише менше третини з них.

Важливим кроком протидії корупції стало прийняття пакету антикорупційних законів, а саме: Законів України «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», які були введені в дію з 2011 року, що, в свою чергу, символізувало готовність політичних сил країни до реальних дій у сфері запобігання та протидії корупції в державі.

На початку 2013 р. вдосконалено нормативно-правову основу державної політики по запобіганню і проти-стоянню корупційним явищам. Протягом квітня – травня 2013 р. Верховна Рада України прийняла пакет законів антикорупційного спрямування, що дало змогу переглянути комплекс антикорупційних превентивних механізмів та процедуру конфіскації згідно з міжнародними стандартами, та врегульовано відповідальність за скоєння корупційних правопорушень та упроваджено відповідальність юридичних осіб за скоєні в межах їх інтересів або від їх імені корупційних злочинів. Головним нормативно-правовим актом є Закон України «Про запобігання корупції». Він формулює правові й організаційні норми діяльності механізму запобігання корупції в нашій країні, суть і систему застосування превентивних антикорупційних інструментів, засади стосовно ліквідації результатів корупційних правопорушень. Перелік основних законів у сфері запобігання та протидії корупції, які прийнято Верховною Радою наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні нормативно-правові документи щодо запобігання та протидії корупції в Україні

Назва нормативно-правового документа	Вихідні дані документа
Кодекс України про адміністративні правопорушення. Глава 13-А «Адміністративні правопорушення, пов’язані з корупцією»;	від 1984 року № 80731-X
Кримінальний кодекс України	від 05.04.2001 № 2341-III
ЗУ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»	від 30.06.1993 № 3341-XII
ЗУ «Про запобігання корупції»	від 14.10.2014 № 1700-VII
ЗУ «Про очищення влади»	від 16.09.2014 № 1682-VII
ЗУ «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки»	від 14.10.2014 № 1699-VII
ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України»	від 14.10.2014 № 1698-VII
ЗУ «Про державну службу»	від 10.12.2015 № 889-VIII
ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов’язання фінансового характеру у 2016 році»	від 15.03.2016 № 1022-VIII
ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції»	від 02.10.2019 № 140-IX
ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції»	від 17.10.2019 № 198-IX
ЗУ «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки (Антикорупційна стратегія) на 2021–2025 роки»	Від 20.06 2022 №2322-IX

Джерело: складено на основі даних [15]

Наступним етапом реалізації антикорупційної політики, на наш погляд має стати не лише розробка й прийняття чергової антикорупційної стратегії, яка відповідає сучасним умовам розвитку та базується на результатах передових вітчизняних досліджень та соціологічних опитувань й формується на основі використання світового досвіду і рекомендацій міжнародних організацій за результатами оцінки й моніторингу стану запобігання та протидії корупції в Україні, а реалізація цієї стратегії у практичній площині з урахуванням реалій сьогодення. При цьому пріоритетне значення має запровадження багатоступеневої методики оцінки корупційних ризиків у законодавстві, як на рівні розробників проектів нормативно-правових актів (формалізована самооцінка), на рівні спеціалізованих підрозділів (базова офіційна експертиза перед прийняттям відповідного акта), на рівні громадської (неофіційної) експертизи, яка забезпечується існуванням прозорої процедури нормопроекування та доступністю інформації для громадськості, так і на рівні контрольної експертизи, з подальшим узагальнення практики проведення такої експертизи, з метою виявлення та усунення виявлених системних недоліків при розробленні проектів актів.

Як зазначено у Антикорупційній стратегії на 2022–2025 роки результати соціологічних досліджень засвідчують, що частка громадян, які мають безпосередній досвід корупції, протягом останніх років суттєво зменшилася (у 2013 році такий досвід мало близько 60 відсотків, станом на початок 2020 року – не більше 40 відсотків громадян). Спостерігається поступове покращення порівняльних показників рівня корупції в Україні. Згідно з даними міжнародної організації «Transparency International», у період з 2013 року по 2019 рік Індекс сприйняття корупції (далі – ІСК) в Україні зріс із 25 до 30 балів. Це підтверджує, що досягнутий за останні роки прогрес не задовольняє суспільство, оскільки є надто повільним. Європейська комісія у висновку щодо заявок на членство в Європейському Союзі, поданих Україною, Грузією та Республікою Молдова від 17 червня 2022 року зазначила, що Україна досягла значного прогресу на шляху до верховенства права, проте подальша боротьба з корупцією залишається однією з основних вимог суспільства. Концентрація зусиль

на впровадженні антикорупційної політики дасть змогу Україні у найближчі роки наздогнати показники ІСК східноєвропейських держав – членів Європейського Союзу, а за 10 років досягти середньоєвропейських значень ІСК [16].

За останні п'ять років стало зрозуміло, що зміни в суспільстві не можуть відбуватися без активної інформаційної політики тих, хто її реалізує чи адвокатує. Крім того, ті, хто виступає проти реформування, докладали значних зусиль, щоб дискредитувати так званих агентів змін та нівелювати корисні для суспільства ідеї. Українці не завжди підтримували тих службових осіб, політиків та активних громадян, які були прихильниками антикорупційних реформ. Завдяки підконтрольним олігархічним кланам засобам масової інформації сформувалося негативне ставлення до антикорупційного руху, а ефективні антикорупційні організації (приміром, Національне антикорупційне бюро України) зазнали інформаційних атак.

Крім того, не припиняються спроби дискредитувати вже втілені за допомогою «Трансперенсі Інтернешнл Україна» проекти, такі як ProZorro. Тому важливе значення має створення результативних механізмів для комунікування з українцями та реалізації антикорупційної реформи цільовими аудиторіями. Дані від «Трансперенсі Інтернешнл Україна» повинні надходити швидко та без перекручень, при цьому охоплювати значну частину суспільства. Комунікативний курс зміцнився завдяки залученню до програм APMA, DOZORRO та «Transparent Cities/Прозорі міста» відповідальних за комунікації осіб. «Трансперенсі Інтернешнл Україна» та її проекти стали темою понад 1500 публікацій в українських і міжнародних засобах масової інформації. «Трансперенсі Інтернешнл Україна» провела масштабну конференцію «Декорупція України» з високим рівнем представництва стейкхолдерів (керівництво НАБУ, САП, APMA, Мін'юст, МЕРТ та ін.) [17]

Нині в нашій країні кількома нормативно-правовими актами закріплена потреба створити єдину інформаційну систему правоохоронних органів. Зокрема, Концепцією державної програми інформаційно-телекомунікаційного забезпечення правоохоронних органів, діяльність яких пов'язана з боротьбою зі злочинністю, визначено, що головними проблемами в галузі інформаційного забезпечення є [17]:

- ✓ недосконалість нормативної та правової бази, яка конкретно не визначає масштаби, засади, інструментарій, порядок та норми інформаційної взаємодії, зокрема й на міжнародному рівні;
- ✓ відсутність єдиного уповноваженого органу (підрозділу), який би узгоджував інформаційну взаємодію всіх правоохоронних органів;
- ✓ брак у правоохоронних органах підрозділів, які організують міжвідомчу та міждержавну інформаційну взаємодію;
- ✓ недостатня пропускну спроможність захищеної мережі телекомунікаційного зв'язку між правоохоронними й іншими державними органами;
- ✓ відсутність єдиного методу обміну даними та типового інформаційного обладнання;
- ✓ нестача бюджетного фінансування розвитку інформаційних технологій для правоохоронних органів;
- ✓ недостатнє технічне й кадрове забезпечення.

Реалізація зазначених положень дасть змогу сформувати антикорупційне законодавство світового зразка, забезпечити єдиний підхід до формування та реалізації державної антикорупційної політики, попередити можливість виникнення корупційних ризиків у найбільш проблемних сферах суспільних відносин, привести державне управління і службу в органах державної влади та органах місцевого самоврядування у відповідність із принципами і практиками демократичного урядування, втілити європейські принципи в національній правовій системі і, як наслідок, якісно підвищити міжнародний авторитет нашої країни

Водночас варто зауважити, що поряд з достатньо добре розробленими в теоретичному й практичному аспекті механізмами й інструментами реалізації антикорупційної політики, питання щодо детінізації економіки ще залишаються не до кінця вирішеними як в правовій, так і в інституційній площині.

Як справедливо зазначає Ю. Кіржецький «світова практика засвідчує, що цивілізована ринкова економіка, яка має надійну систему протидії тінізації, перш за все вимагає ретельно відпрацьованої, досконалої, комплексно збалансованої та достатньо стабільної правової бази, яка спроможна забезпечити чітку взаємодію, взаємозв'язок і взаємну відповідальність усіх суб'єктів ринкових відносин, що функціонують на основі як приватної, змішаної, так і публічної форм власності» [18, с. 142]. Тому успішне розв'язання завдань протидії тіншовим оборудкам у суспільстві має базуватися на кропіткій і системній роботі у цьому напрямі усіх впливових і зацікавлених сил.

Варто зазначити, що за роки незалежності в Україні створено певні передумови для запобігання проникненню тіншових доходів у легальний оборот, зокрема створена й діє система організаційно-правових заходів, спрямованих на протидію відмиванню доходів до якої, на нашу думку, входять такі елементи:

- ✓ нормативно-правове забезпечення заходів з протидії відмиванню доходів;
- ✓ моніторингово-аналітичні заходи з ідентифікації клієнтів фінансово-кредитних установ (ФКУ);
- ✓ організація державного фінансового моніторингу та державного фінансового контролю;
- ✓ розробка інформаційного механізму, що забезпечує повідомлення банківськими установами про значні та/або підозрілі операції;

- ✓ створення інформаційного ресурсу зі зберігання інформації про фінансово-господарські операції (ФГО);
- ✓ правове та організаційне забезпечення діяльності правоохоронних органів по боротьбі з легалізацією доходів.

За останні роки досить активно діє й демонструє гарні результати з протидії економічним злочинам Державна служба фінансового моніторингу, основними титульними інтересами якої є – корупція, податкові злочини, фінансування тероризму та сепаратизму. Так, сума фінансових операцій у матеріалах Держфінмоніторингу, опрацьованих у 2021, становить понад 100 млрд гривень, що співмірно із фінансовим планом Укрзалізниці на 2022, наприклад. Тут доречно навести основні 5 фактів у цифрах про фінансовий моніторинг – 2021:

1. 1170 матеріалів з'явилося в межах протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, з них найбільше направили до Національної поліції України та Державної фіскальної служби.

2. Загальна сума фінансових операцій, що стосуються матеріалів Державної служби фінансового моніторингу, сягає 103,2 млрд гривень. У порівнянні із результатом 2020 року, сума збільшилась на 27 млрд гривень.

3. Відмивання коштів шляхом корупції стали основою для 160 матеріалів. Сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, та із вчиненням кримінального правопорушення, становить 9,3 млрд гривень.

4. Податкові злочини, в тому числі і так звані «скрутки», потрапили до 111 матеріалів, обсяг коштів в межах яких становить 22,85 млрд гривень. Зокрема, заблоковано 72,68 млн гривень.

5. Фінансування тероризму та сепаратизму фігурує у 109 матеріалах, як і 118 юридичних осіб та 78 фізичних осіб. Ними буде займатися Служба безпеки України, Офіс генерального прокурора та Державна фіскальна служба. Серед них пов'язані із здійсненням фінансових операцій за участю 15 фізичних осіб та 66 юридичних осіб, проти яких Рада національної безпеки та оборони ввела санкції, починаючи з 2018 року. [19].

Окрім цього за результатами державного фінансового моніторингу за 2021 рік Національний банк України оприлюднив план перевірок на 2022 рік з питань дотримання валютного та санкційного законодавства. До нього потрапило 17 банків та 27 фінансових установ. У свою чергу Національний банк застосовує заходи впливу до банків та фінансових компаній у випадку неналежної ідентифікації, верифікації і перевірки.

Зазначимо, що належна перевірка суб'єктами первинного фінансового моніторингу здійснюється у випадках:

- ✓ встановлення ділових відносин, наявності підозри;
- ✓ здійснення переказів (у тому числі міжнародних) без відкриття рахунка на суму, що дорівнює чи перевищує 30 тисяч гривень, або суму, еквівалентну зазначеній сумі, у тому числі в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, одиницях вартості;
- ✓ проведення фінансової операції з віртуальними активами на суму, що дорівнює чи перевищує 30 тисяч гривень;
- ✓ виникнення сумнівів у достовірності чи повноті раніше отриманих ідентифікаційних даних клієнта;
- ✓ проведення разової фінансової операції без встановлення ділових відносин, проведення кількох фінансових операцій, що можуть бути пов'язані між собою, на загальну суму, що дорівнює або перевищує суму, визначену законодавством.
- ✓ ідентифікація та верифікація клієнта здійснюються до встановлення ділових відносин, вчинення правочинів, проведення фінансової операції, відкриття рахунка.

При цьому фінансові операції є пороговими, якщо сума, на яку здійснюється кожна із них, дорівнює чи перевищує:

- 1) 400 тисяч гривень,
- 2) 55 000 гривень, для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри,
- 3) фінансова операція в іноземній валюті, банківських металах, еквівалентна за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів 400 тисяч гривень за наявності однієї або більше таких ознак:
  - хоча б одна із сторін фінансової операції має реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (юрисдикції), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення;
  - у фінансовій операції є хоча б одна особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому в юрисдикції, що не виконує рекомендації щодо протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом;
  - фінансові операції політично значущих осіб, членів їх сім'ї та/або осіб, пов'язаних з політично значущими особами;
  - фінансові операції із переказу коштів за кордон, в тому числі і до країн, що належать до переліку офшорних зон;
  - фінансові операції з готівкою.

З метою підвищення ефективності й результативності процедур фінансового моніторингу в Україні успішно використовуються інструменти Vkursi Pro, що дозволяють перевіряти наступні операції, що мають ознаки тінювих оборудок:

- ✓ аналіз зв'язків із потенційно ризиковими контрагентами,
- ✓ аналіз зв'язків із політично значущими особами,
- ✓ приналежність до фінансово-промислових груп,
- ✓ дані про перелік засновників, місцезнаходження, країну громадянства, розмір внеску до статутного капіталу,
- ✓ дані про юридичних осіб, через яких здійснюється опосередкований вплив на юридичну особу,
- ✓ тип бенефіціарного володіння, відсоток частки статутного капіталу в юридичній особі або відсоток права голосу в юридичній особі,
- ✓ приналежність до міжнародних і національних санкційних списків,
- ✓ реєстраційні дані для перевірки їх повноти і достовірності,
- ✓ перелік КВЕД для розуміння діяльності,
- ✓ фінансова аналітика для розуміння ділової активності упродовж року і довше,
- ✓ інформація про судові справи, в тому числі і тих, що стосуються фіктивного підприємництва.

Відповідно до даних оприлюднених у звіті за 2021 рік Державною службою фінансового моніторингу задля підвищення ефективності міжвідомчого співробітництва, протягом звітного періоду, вживалися координаційні заходи щодо виконання відповідними державними органами Плану дій щодо удосконалення національної системи фінансового моніторингу за результатами 5-го раунду оцінки України Комітетом Ради Європи MONEYVAL (далі – План дій) та відбулася низка заходів з питань виконання цього плану. Також у рамках законодавчих ініціатив Держфінмоніторингу, Урядом України було схвалено основні напрями розвитку національної системи фінансового моніторингу до 2023 року та план заходів щодо їх реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України № 435-р від 12.05.2021). Вказаний план покликаний імплементувати норми оновленого Базового Закону та міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [20].

Однак не зважаючи на певні досягнення державних інституцій у протидії тінювому сектору економіки наразі спостерігається лише незначне призупинення його розвитку. Однією з причин цьому є брак чіткої координації державних інституцій з питань детінізації економіки та відсутність єдиної інформаційної платформи на якій було б сконцентровано всю необхідну інформацію для відслідковування та розслідування економічних злочинів у сферах внутрішньоекономічної та зовнішньоекономічної діяльності. Вважаємо, що узгодженість та системність дій державних інституцій з протидії тінювій економіці та корупції на основі виваженого законодавства це головна передумова подолання цих негативних явищ в Україні.

Зокрема, вважаємо, що з метою посилення боротьби з корупцією та тінізацією економіки у сфері зовнішньоекономічної діяльності доцільно створити інтегрований банк даних Державної служби фінансового моніторингу України, Державної аудиторської служби України, Державної митної служби України та Державної податкової служби України про експортно-імпортні та транзитні операції суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також гуманітарні операції, що дасть змогу своєчасно виявляти злочинні схеми, факти приховання валютної виручки за кордоном та незаконного відшкодування ПДВ при здійсненні експортних операцій, факти незаконного отримання пільг та преференцій й ухиляння від оподаткування тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Загалом, удосконалення механізмів та формування чітких правил і процедур державного впливу на процеси протидії тінювій економіці та корупції мають бути чітко окреслені в урядових Стратегіях та Програмах з їх реалізації. Окрім того антикорупційним інституціям, уряду України необхідно системно проводити аналіз показників та індикаторів, за якими проводиться оцінка України в міжнародних дослідженнях та рейтингах рівня корупції, та враховувати відповідні висновки та рекомендації щодо стану корупції в окремих сферах при розробці, формуванні та реалізації заходів державної політики, що в цілому зможуть вплинути на позитивні зміни України в позиціях міжнародних рейтингів. Це матиме суттєвий вплив на можливість залучення прямих іноземних інвестицій та покращення зовнішніх оцінок демократичних процесів в Україні. Гармонізація вітчизняного законодавства до міжнародних нормативно-правових документів, а головне імплементація у практичну діяльність норм і стандартів антикорупційного законодавства та законодавства з запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, дасть змогу значно покращити позиції України в європейському та світовому економічному просторі.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія державного управління: у 8 т. НАДУ при Президентові України; наук. ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк та ін. .Т. 5: Територіальне управління. наук. ред. кол.: О. Ю. Амосов, О. С. Ігнатенко та ін. Х.: Вид. ХарРІНАДУ «Магістр», 2011. 408 с.
2. Сучасний тлумачний словник української мови: 60000 слів / за заг.ред. В.В.Дубічинського, Х.: ВД «ШКОЛА», 2008. – 832 с.
3. Словник іншомовних слів / за заг.ред. О.С. Мельничука. 2-е вид., випр. і доп. К.: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1985. 966 с.
4. Нонік В.В. Формування та реалізації антикорупційної політики в Україні: теорія, практика, механізми : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2019. 387 с.
5. Дручек О.В. Науково- теоретичні основи протидії явищу корупції: проблеми вивчення. Форум права. 2012. № 1. С. 275–280.
6. Предборський В.А. Детинізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: монографія. К.: Кондор, 2005. 614 с.
7. Предборський В.А. Тіньові владні утворення як гальмівний фактор суспільного розвитку // Формування ринкових відносин в Україні. №2 (213). 2019. DOI:10.5281/zenodo.2615523
8. Пірникоза П. В. Причини значних обсягів тіньової економіки в Україні та шляхи їх усунення: фіскальні аспекти // Ефективна економіка № 4, 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4918>
9. Мошенець О. Розвиток економіки: освіта проти «тіні»: блог Олени Мошенець. 21 липня 2022 р. URL: https://lb.ua/blog/olena_moshenets/523843_rozvitok_ekonomiki_osvita_prot.html
10. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 році: аналітична записка / офіційний сайт Мінекономіки. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
11. В ЄС немає настільки корумпованих країн, як Україна – європейський аудитор // Українська правда від 30 вересня 2021 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/09/30/7308948/>
12. Міжнародне антикорупційне законодавство та Конвенція ООН проти корупції: до чого тут Україна? // Веб-сайт НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/mizhnarodne-antykoruptionsijne-zakonodavstvo-ta-konventsija-onn-proty-koruptionsiyi-do-chogo-tut-ukrayina/>
13. Україна посилює співпрацю з ОЕСР щодо реалізації Стамбульського антикорупційного плану та боротьби з хабарництвом у міжнародних комерційних операціях // Веб-сайт НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/mizhnarodne-antykoruptionsijne-zakonodavstvo-ta-konventsija-onn-proty-koruptionsiyi-do-chogo-tut-ukrayina/>
14. Цілі Бюро економічної безпеки України // Веб-сайт Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/tsili-biuro-ekonomichnoi-bezpeky-ukrainy>
15. Якщо немає антикорупційної стратегії тоді замість неї реалізується корупційна – Олександр Новіков // Офіційний сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/pro-nazk/yakshho-nemaye-antykoruptionsijnoyi-strategiyi-todi-zamist-neyi-realizuyetsya-koruptionsijna-oleksandr-novikov/>
16. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
17. Трепак В. М. Протидія корупції в Україні: теоретико-прикладні проблеми: монографія Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 442 с. URL: <http://idpnan.org.ua/files/2020/trepak-v.m.-teoretiko-prikladni-problemi-zarobigannya-ta-protidiyi-koruptionsiyi-v-ukrayini.pdf>
18. Кіржецький Ю. І. Тіньова економіка та напрями її подолання в Україні: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2013. 198 с. URL: <http://surl.li/dqfjo>
19. Фінмоніторинг: 5 фактів у цифрах про відмивання коштів, корупцію і «скрутки» // Vkursi.Pro. URL: <https://vkursi.pro/news/content/finmonitorynh-5-faktiv-u-tsyfrakh-pro-vidmyvannia-koshtiv-koruptionsii-i-skrutki-851812>
20. Інформування про результати роботи Держфінмоніторингу за 2021 рік // Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <https://fju.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Informuvannya-pro-rezultati-roboti-derzhfinmonitoringu-za-2021-rik.html>

References:

1. Amosov O. Yu., Ignatenko O. S. and others (2011). Terytorial'ne upravlinnya [Territorial management] Entsyklopediya derzhavnoho upravlinnya [Encyclopedia of public administration]: in the 8th volume of NADU under the President of Ukraine; of science ed. col.: Yu. V. Kovbasyuk. KharRINADU «Mahistr». Kharkov. 408 p. [Ukraine]
2. Dubichinsky V.V. (2008) Suchasnyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: 60000 sliv [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language: 60,000 words]. VD “SCHOOL”, Kharkov. 832 p. [Ukraine]

3. Melnychuk O.S. by gen. ed. (1985). Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words] Main editorial office “Ukrainian Soviet Encyclopedia” (URE). Kyiv. 966 p. [Ukraine]
4. Nonik V.V. (2019) Formuvannya ta realizatsiyi antykoruptsiynoyi polityky v Ukraini: teoriya, praktyka, mekhanizmy [Formation and implementation of anti-corruption policy in Ukraine: theory, practice, mechanisms]. monograph. ZHDTU. Zhytomyr: 387 p. [Ukraine]
5. Druchek O.V. (2012) Naukovo-teoretychni osnovy protydyi yavyshechu koruptsiyi: problemy vyvchennya [Scientific and theoretical foundations of combating the phenomenon of corruption: problems of study]. Forum prava. [Law forum]. No. 1. P. 275–280. [Ukraine]
6. Predborsky V.A. (2005) Detinizatsiya ekonomiky u konteksti transformatsiynykh protsesiv. Pytannya teorii ta metodolohiyi [Detinization of the economy in the context of transformational processes. Issues of theory and methodology] monograph. Condor. Kyiv. 614 p. [Ukraine]
7. Predborsky V.A. (2019) Tin’ovi vladni utvorennia yak hal’mivnyy faktor suspil’noho rozvytku [Shadow power formations as an inhibitory factor of social development] Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini. [Formation of market relations in Ukraine]. N 2 (213). DOI:10.5281/zenodo.2615523 [Ukraine]
8. Pirnykoza P.V. (2016) Prychyny znachnykh obshchyn tin’ovoyi ekonomiky v Ukraini ta shlyakhy yikh usunennya: fiskal’ni aspekty [The causes of significant volumes of the shadow economy in Ukraine and ways to eliminate them: fiscal aspects] Efektyvna ekonomika [Effective economy] No. 4. available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4918> [Ukraine]
9. Moshenets O. (2022) Rozvytok ekonomiky: osvita proty «tini»: bloh Oleny Moshenets’ [Development of the economy: education against the “shadow”: blog of Elena Moshenets]. available at: https://lb.ua/blog/olena_moshenets/523843_rozvitok_ekonomiky_osvita_proti.html [Ukraine]
10. Ministry of Economy (2022) Zahal’ni tendentsiyi tin’ovoyi ekonomiky v Ukraini u 2021 rotsi: analitychna zapyska [General trends of the shadow economy in Ukraine in 2021: analytical note] available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
11. V YES nemaye nastil’ky korumpovanykh krayin, yak Ukrainy – yevropeys’kyy audytor [There are no countries in the EU as corrupt as Ukraine – the European auditor] Ukrayins’ka pravda [Ukrainian Pravda] available at: <https://www.ppravda.com.ua/news/2021/09/30/7308948/>
12. NAZK (2021) Mizhnarodne antykoruptsiyne zakonodavstvo ta Konventsia OON proty koruptsiyi: do choho tut Ukrainy? [International anti-corruption legislation and the UN Convention against Corruption: what does Ukraine have to do with it?] available at: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/mizhnarodne-antykoruptsiyne-zakonodavstvo-ta-konventsia-oon-proty-koruptsiyi-do-choho-tut-ukrainy/>
13. NAZK (2022) Ukrainy posylyuye spivpratsyu z OESR shchodo realizatsiyi Stambul’s’koho antykoruptsiynoho planu ta borot’by z khabarnyctvom u mizhnarodnykh komertsyynykh operatsiyakh [Ukraine strengthens cooperation with the OECD regarding the implementation of the Istanbul anti-corruption plan and the fight against bribery in international commercial operations] available at: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/mizhnarodne-antykoruptsiyne-zakonodavstvo-ta-konventsia-oon-proty-koruptsiyi-do-choho-tut-ukrainy/>
14. BEB (2022) Tsili Byuro ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy [Goals of the Bureau of Economic Security of Ukraine] available at: <https://esbu.gov.ua/tsili-biuro-ekonomichnoi-bezpeky-ukrainy>
15. NAZK (2022) Yakshho nemaye antykoruptsiynoyi strategiyi todi zamist neyi realizuyetsya koruptsiyna - Oleksandr Novikov [If there is no anti-corruption strategy, then a corruption strategy is implemented instead - Oleksandr Novikov]. available at: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/pro-nazk/yakshho-nemaye-antykoruptsiynoyi-strategiyi-todi-zamist-neyi-realizuyetsya-koruptsiyna-oleksandr-novikov/>
16. VRU (2022) Antykoruptsiyna stratehiya na 2021-2025 roky [Anti-corruption strategy for 2021–2025] available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
17. Trepak, V. M. (2020) Protydiya koruptsiyi v Ukraini: teoretyko-prykladni problemy [Anti-corruption in Ukraine: theoretical and applied problems] monograph. Publishing House of LNU named after Ivan Franko. Lviv. 442 p. available at: <http://idpnan.org.ua/files/2020/trepak-v.m.-teoretiko-prikladni-problemi-zapobigannya-ta-protidiyi-koruptsiyi-v-ukraini.pdf>
18. Kirzhetskyi Y.I. (2013) Tin’ova ekonomika ta napryamy yiyi podolannya v Ukraini [Shadow economy and ways to overcome it in Ukraine] monograph. Liga-Press. Lviv. 198 p. available at: <http://surl.li/dqfjo> [Ukraine]
19. Finmonitorynh: 5 faktiv u tsyfrakh pro vidmyvannya koshtiv, koruptsiyu i «skrutky» [Finmonitoring: 5 facts in numbers about money laundering, corruption and “scrounging”] Vkursi.Pro. available at: <https://vkursi.pro/news/content/finmonitorynh-5-faktiv-u-tsyfrakh-pro-vidmyvannia-koshtiv-koruptsiyu-i-skrutky-851812>
20. State Financial Monitoring Service of Ukraine (2022) Informuvannya pro rezul’taty roboty Derzhfinmonitorynhu za 2021 rik [Information on the results of the State Financial Monitoring Service for 2021]. available at: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funktional/news/Informuvannya-pro-rezultati-roboti-derzhfinmonitoringu-za-2021-rik.html>